

1. (1-6)

VZNIK A VÝVOJ SLAVISTIKY JAKO VĚDNÍHO OBORU

Úsilí odhalit příbuznost jazyků má staré kořeny. Od pozdního starověku až do raného novověku bylo rozšířeno přesvědčení o tom, že **egyptská** kultura je východiskem západní civilizace a jazyků. Od středověku byl rozšířen v souvislosti s biblí a biblickým učením názor, že zdrojem evropské vzdělanosti je **hebrejšťina**. Souvisel s mýtem o změnění jazyků při stavbě babylónské věže a o původních názvech, které dal prý všem živočichům stvořeným Bohem Adam. Někteří učenci (např. Švýcar Theodor **Buchmann**) se domnívali, že latina pochází z řečtiny a ta z hebrejštiny. Hebraistická koncepce se projevuje v etymologických úvahách dokonce ještě u Dobrovského nebo Šafaříka. Později se jazykovědci různých národností pokoušeli získat prioritu pro svůj mateřský jazyk. V 17. a 18. stol. se objevuje hypotéza **skytská**, která označovala nejen severoíránský kmen Skytů, kteří ve starověku kočovali v jihovýchodní Evropě, ale naznačovala také spojení mezi jazyky evropskými na jedné straně a perštinou a jazyky indickými na straně druhé. Měla tedy podobný význam jako termín indoevropský nebo v německé jazykovědě indogermánský. Spojení s orientalistikou, které prosazovali ve 2. polovině 18. stol. Angličané žijící v Indii Charles **Wilkins** a William **Jones**, bylo kladně přijato především v Německu. Bylo pro Němce jakýmsi protipólem hebraismu, neboť tehdy zde byly značně rozšířeny antisemitské nálady.

Indologie a sanskrť byly pro Evropu objeveny, na evropských univerzitách se zakládaly katedry indologie a sanskrťu. I když anglosaský svět pokládá za tvůrce indoevropské srovnávací jazykovědy už zmíněného Williama Jonese, který v Královské asijské společnosti v Kalkatě vyslovil v r. 1786 přesvědčení o společném původu sanskrťu, staré perštiny, latiny, řečtiny, góštiny a keltských dialektů, byli to teprve Franz **Bopp**, Rasmus Kristian **Rask** a další lingvisté historicko-srovnávací orientace, kteří tuto hypotézu pomocí analýzy jazykových fakt dokázali. Bopp doplnil Jonesův seznam podle Dobrovského názorů i o slovanské jazyky.

Slavistika jako vědní obor se utváří od posledních desítek let XVIII. stol. Pro vývoj slavistiky, zejména slovanské jazykovědy, bylo důležité, že se v 18. stol. objevovaly poměrně často v Evropě informace o slovanských jazycích, o Slovanech vůbec.

Skutečným zakladatelem slovanské jazykovědy byl **Josef Dobrovský** (1753-1829). Navštěvoval německou školu v Horšovském Týně, českou školu v dnešním Havlíčkově Brodě, později studoval rétoriku u jezuitů v Klatovech, filozofii v Praze. Po ukončení magisterského studia filozofie začal studovat teologii, byl novicem jezuitského řádu v Brně, pokračoval v teologickém studiu v Praze a věnoval se orientální filologii. Během studia nastoupil jako učitel u šlechtické rodiny Nosticů. Podnikl jako průvodce hraběte Šternberka cestu do Švédska a Ruska. Byl členem a později ředitelem Královské české společnosti nauk a členem učených společností a univerzit ve Varšavě, v Berlíně, v Krakově, ve Vilniusu, v Petrohradě a jinde.- Ovládal všechny slovanské jazyky. Z nich - hned po češtině (napsal *Mluvnici češtiny*, 1809; *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache*) věnoval nejvíce pozornosti církevní slovanštině. Zabýval se překlady evangelií do církevní slovanštiny a dotkl se také problematiky slovanského písma. Vyvrátil starší ztotožnění praslovanštiny se staroslověnštinou. Studium staroslověnštiny chápal Dobrovský jako vstupní bránu do slovanské problematiky. Své práce o slovanské jazykovědě psal, jak bylo tehdy zvykem, německy. Mimořádný význam pro slavistiku měly *Dějiny českého jazyka a literatury* (*Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur*, 1792) svou slavistickou srovnávací metodou a *Základy staroslověnštiny* (*Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*, 1822) jako první systematická mluvnice jazyka staroslověnského.- Všiml si i příbuznosti slovanských jazyků s baltskými, poukázal na shody slovanské flexe s německou, latinskou a řeckou a na to, že tyto shody ukazují na společný původ těchto jazyků. Ovlivnil slovanskou jazykovědu i za hranicemi. Pod vlivem Dobrovského byl např. polský lexikograf Samuel Linde (1771-1847), v Rusku byl jeho pokračovatelem Aleksandr Christoforovič Vostokov (1781-1864), autor slovníku a gramatiky církevněslovanského jazyka. Dospěl až na práh srovnávacího jazykozpytu indoevropského, ale nepřekročil jej.

Slavistika byla zpočátku pojímána značně široce. Přesahovala rámec filologicky koncipovaného oboru, zahrnovala také kulturní historii, etnografii, prehistorii, demografii a zeměpis slovanských zemí. Při studiu těchto oborů se kladl důraz jednak na vyhledávání souvislostí mezi jednotlivými národy, jednak na shromažďování odlišností. Takový rozsah slavistických studií byl u nás patrný např. v díle Josefa **Dobrovského** (1753-1829) nebo Pavla Josefa **Šafaříka** (1795-1861). Šafařík byl synem evangelického kazatele a sám studoval také teologii, ale vedle toho ještě filozofii, filologii, historii a přírodní vědy na univerzitě v Jeně. Později byl vychovatelem v Bratislavě, profesorem humanitních předmětů v srbském Novém Sadě, knihovníkem univerzitní knihovny v Praze, pracoval jako organizátor vědeckých prací ve výboru Českého muzea v Matici české a v Královské české společnosti nauk. Byl členem

vídeňské akademie věd a členem učených společností v Krakově, Varšavě, Moskvě, Oděse, Petrohradě, Charkově, Vilniusu, Záhřebu, Berlíně Mnichově a jinde. O staré slovanské kultuře pojednává jeho práce Slovanské starožitnosti (1837). Zabýval se paleoslavistikou, poměrem staroslověnštiny a ostatních slovanských jazyků, poměrem hlaholice a cyrilice. Jeho přínos v této problematice tkví hlavně v tom, že dokázal, že hlaholice je starší než cyrilice. Zkoumal rukopisy, např. v Časopise českého muzea rozebíral ruský opis Václavské legendy objevené Alexandrem Christoforovičem Vostokovem. K dispozici pro bližší informace jsou Sebrané spisy P. J. Šafaříka, vydané v letech 1862-1865.

Jak bylo řečeno, slavistika se pěstovala v širokém spektru, předmětem zájmu byla nejen filologie, ale i literární věda, historie ap. Nepřekvapí proto, že celoslovanský aspekt na úseku gramatickém uplatnil také František Ladislav **Čelakovský** (1799-1852), kterého dnes známe spíše jako sběratele české a ruské lidové poezie a který podobně jako jeho předchůdci studoval na různých místech (Praha, Písek, České Budějovice, Linec), vystřídal řadu zaměstnání (vychovatel, redaktor, knihovník) a skončil jako profesor slovanské filologie ve Vratislavi a v Polsku. V takto širokém zaměření pěstovali slavistiku také někteří ruští slavisté, např. Izmail Ivanovič **Srezněvskij** (1812-1880). Tehdejší slavisté dodávali k již zmíněným oborům také archeologii (např. slovenský básník Jan **Kollár** (1793-1852) byl profesorem slovanské archeologie na vídeňské univerzitě), slovanskou hudbu a dějiny divadla.

Od 50. let XIX. stol. se stále výrazněji projevuje snaha upustit od širokého pojetí slavistiky. Odborníci se specializují na slovanskou literaturu a lidovou slovesnost, rozvíjí se slovanská historie, etnografie, archeologie a další specializované obory o slovanských zemích. Podařilo se zdokonalit metody vědeckého výzkumu ve všech slavistických oborech.

Jazykovědci, kteří se specializovali na výzkum slovanských jazyků a v návaznosti na indoevropské studie při tom uplatňovali historickosrovnávací hledisko, dosáhli významných výsledků především v oblasti paleoslavistiky (např. Franz **Miklošič** (1813-1881) a August **Schleicher** - 1821-1868).

Miklošič byl Slovinec a byl představitelem vídeňské slavistické školy. Vystudoval filozofii ve Štýrském Hradci a práva ve Vídni. Po praxi učitele v šlechtických rodinách a knihovníka ve vídeňské dvorní knihovně se stal prvním profesorem slovanské filologie na filozofické fakultě vídeňské univerzity. Jeho základními, dodnes uznávanými pracemi jsou čtyřsvazková srovnávací mluvnice slovanských jazyků a etymologický slovník slovanských jazyků. Po jeho odchodu do penze nastoupil na jeho místo Charvát Vatroslav **Jagić** (1838-

1923), který slavistiku u Miklošiče vystudoval. I on přispěl svou tvorbou k tomu, že v té době vznikla o slovanských jazycích rozsáhlá díla historickosrovnávacího zaměření, která si dodnes zachovala svou hodnotu především s ohledem na bohatý filologický materiál. Jagić se obával, aby se slavistika neúžila jen na filologii a jazykovědu jednotlivých slovanských jazyků. Etnografii, mytologii, paleografii, numismatiku a historii chápal jako samostatné vědní obory, které napomáhají rozvoji slavistiky. Nedomníval se, že každý slavista má tvůrčím způsobem pracovat ve všech těchto oborech. Bránil se však tomu, aby slavista byl úzce zaměřen jen na jeden obor. Této své myšlence dával prostor i v novém časopisu, který založil - Archiv für slavische Philologie (1876-).

Postupující specializace oborů v rámci slavistiky byla také patrná v organizaci vědeckého života na univerzitách. Za průkopníka nového pojetí vysokoškolského studia slavistiky u nás můžeme pokládat Jana **Gebauera** (1838-1907), zakladatele a dlouholetého ředitele semináře pro slovanskou filologii (založen 1880) na pražské univerzitě. Gebauer vystudoval na pražské univerzitě klasickou a indoevropskou filologii, stal se nejprve středoškolským, později vysokoškolským profesorem na filozofické fakultě v Praze, později děkane této fakulty a rektorem KU. Byl spolupracovníkem Riegrova naučného slovníku, členem Královské české společnosti nauk, v zahraničí členem akademií v Krakově a Petrohradě. Je proslulý zejména v bohemistice jako autor Staročeského slovníku (písmeno A-N) a čtyřsvazkové historické mluvnice češtiny. Jeho nástupci byli František **Pastrnek** (1853-1940) a Jiří **Polívka** (1858-1933). Pastrnek se po Gebauerově smrti stal ředitelem pražského slovanského semináře, publikoval práce o cyrilometodějské problematice, česko-církevněslovanské a chorvátsko-církevně slovanské. Jiří Polívka je známější jako znalec slovanských literatur a ústních lidových tradic, zejména v pohádkosloví. Ve slovanské filologii se zasloužil o to, že jerové pravidlo Havlíkovo se stalo jedním ze základů slovanské jazykovědy a že zavedl termín *staroslověnština* (předtím to byla cyrilčina, jazyk starobulharský nebo dokonce posvátný jazyk slovanský - tak Hanka).

Další rodilý Čech Václav **Vondrák** (1859-1925), žák Miklošičův a Jagićův, který na přelomu 19. a 20. století spoluvytvářel vídeňskou jazykovědnou slavistiku, byl po 1. světové válce povolán do Brna na nově založenou univerzitu a otevřel tu seminář pro slovanskou filologii (byl 2. rektorem v Brně). V oboru paleoslovenistiky byl známý vydáváním starých památek (vydal Frizinské památky a Cloziana). Vydal nejprve německy, později (1925) česky staroslověnskou čítanku a dvousvazkovou slovanskou srovnávací mluvnici.

Je třeba ještě zmínit dalšího profesora srovnávacího indoevropského jazykozpytu Josefa **Zubatého** (1855-1931). Ten na pražské univerzitě vystudoval klasickou a

staroindickou filologii, baltistiku a slavistiku. Kromě jazykovědy měl zájmy hudební, vedl pěvecký sbor a sám komponoval (doprovázel Antonína Dvořáka jako jeho asistent k převzetí čestného doktorátu do Oxfordu). Aktivně se podílel na organizování českého vědeckého života v České akademii věd a umění, od r. 1923 byl jejím prezidentem. Byl členem četných zahraničních vědeckých ústavů. Pro případ Masarykovy smrti byl jedním z kandidátů na prezidenta. Brněnská Masarykova univerzita mu udělila čestný doktorát. Výbor prací Zubatého byl vydán jak Studie a články I a II a obsahuje především jeho výklady etymologické a lexikální, tvaroslovné, a syntaktické.

Rok 1876 se považuje za počátek nového období slovanské jazykovědy. V r. 1877 začaly vycházet české Listy filologické, v r. 1879 v Rusku Russkij filologičeskij vestnik a v r. 1885 v Polsku Prace filologiczne.

Po 1. světové válce, kdy většina slovanských národů dosáhla státní samostatnosti, vznikaly nové katedry slovanské filologie, slovanské ústavy a slavistické časopisy. Např. v Praze vznikly časopisy Slavia (1922) a Byzantinoslavica (1929), byl založen

Slovanský ústav (1927);

v Poznani Slavia Occidentalis (1921)

v Paříži Revue des études slaves (1921)

v Lipsku Zeitschrift für slavische Philologie (1925)

v Brně Germanoslavica (1931)

v Krakově Lud słowiański (1929) ap.

V r. 1929 se konal v Praze I. mezinárodní sjezd slavistů

1934	ve Varšavě <u>II.</u>	"	
1939	v Bělehradě <u>III.</u>	"	- neuskutečnil se (začátek války)
1958	v Moskvě <u>IV.</u>	"	
1963	v Sofii <u>V.</u>	"	
1968	v Praze <u>VI.</u>	"	
1973	ve Varšavě <u>VII.</u>	"	
1978	v Záhřebě <u>VIII.</u>	"	
1983	v Kyjevě <u>IX.</u>	"	
1988	v Sofii <u>X.</u>	"	
1993	v Bratislavě <u>XI.</u>	"	
1998	v Krakově <u>XII.</u>	"	
2003	v Lublani <u>XIII.</u>	"	

2008 v Ochridu XIV. "

Zejména I. sjezd v Praze byl přehlídkou dosažených výsledků jazykovědy, literární historie a zkoumání ústní lidové slovesnosti Slovanů. Za východisko se považovaly slovanské jazyky současné i jejich historický vývoj, filologická studia a v návaznosti na ně zkoumání celého duchovního života slovanských národů.

Při výzkumu struktury a fungování slovanských jazyků se ve 30. a 40. letech 20. století prosadil směr strukturálně lingvistický. Ten se konstitoval zejména v **Pražské lingvistické škole** (vedle Čechů Bohuslava Havránka, Viléma Mathesia, Josefa Miloslava Kořínka aj. zde působili ruští emigranti, např. Nikolaj Trubeckoj a Roman Jakobson).

Po 2. světové válce vzrostl zájem o studium slovanských jazyků a kultur. Na mnoha univerzitách všech kontinentů se zakládaly katedry slavistiky, byly založeny nové slovanské ústavy, přibyly nové časopisy:

v Záhřebu Slovo (1952) - Chorvatsko

ve Vídni Wiener slavistisches Jahrbuch (1950)

v Londýně Oxford slavonic papers (1950)

v Moskvě Kratkije soobščeniija Instituta slavjanovedeniija (1951)

" Voprosy jazykoznanija (1952)

ve Varšavě Studia z filologii polskiej i słowiańskiej (1955)

Byl ustaven Mezinárodní komitét slavistů a v jeho rámci několik komisí s členy z jednotlivých slovanských a neslovanských zemí. Komise rozvíjejí bohatou badatelskou činnost v rámci jednotlivých slavistických oborů (např. dějiny slavistiky, dějiny spisovných slovanských jazyků, slovanský jazykový atlas, slovanská fonetika a fonologie, mluvnická stavba současných slovanských jazyků ap.

V dialektologii a historii jazyka se uplatňuje metoda jazykového zeměpisu, vytvářejí se dialektologické atlasy (*Český jazykový atlas*, *Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas* aj.).

V současné době se slavistika pojímá jako komplex vědních oborů, nikoliv jako komplexní věda. Předmětem slavistiky je zkoumání jazyků a některých forem společenského vědomí slovanských národů a části jejich materiální kultury. Řadí se sem slovanská jazykověda, literární věda, folkloristika, dějiny umění a historie slovanských zemí.